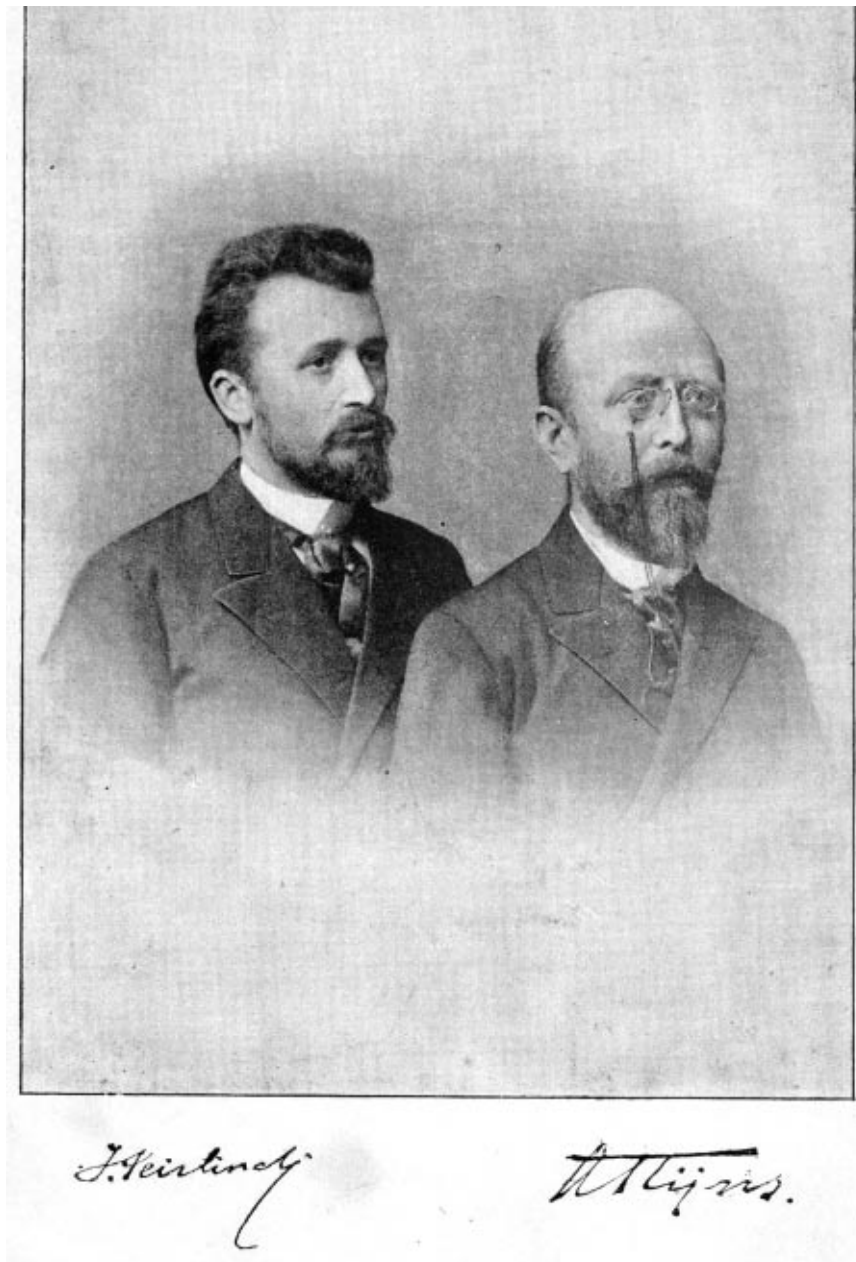

© JEAN KOENE 1994

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, gekopieerd of overgenomen,
zonder de schriftelijke toestemming van de schrijver.

Hard realisme

Reimond Steins (1850-1905)

Isidoor Teirlink (1851-1934)

HARD REALISME

Boeken waarin de literatuurgeschiedenis van Noord- en Zuid-Nederland wordt behandeld, vermelden nog wel eens de naam van de schrijver Reimond Stijns, evenals de titel van zijn voornaamste boek *Hard Labeur*. In de modernste handboeken komen we zijn naam echter niet meer tegen. De letterkundigen zijn het er wel over eens, dat Stijns een plaats van betekenis heeft ingenomen in de ontwikkeling van de Vlaamse letterkunde, maar dat blijkt voor hen geen reden te zijn om speciale aandacht aan deze schrijver te besteden. De in 1979 overleden schrijver Louis Paul Boon dacht er anders over. Hij betoonde Stijns grote achting door de roman *Hard Labeur* te betitelen als ‘het beste dat bij ons (in Vlaanderen-JK) geschreven werd’.

Tijdens zijn leven (1850-1905) ondervond Reimond Stijns ook al niet veel waardering. De pers zweeg zijn werk angstvallig en de weinige lezers die toevallig een boek van hem in handen kregen, maakten er weinig drukte over. Hooguit spraken zij hun verbazing erover uit, dat iemand zoveel ‘verborgenheden’ van het Vlaamse leven aan de openbaarheid durfde prijs te geven.

Volgens M.J. Brans (1853-1940), leraar en schrijver van Belgisch-Limburgse origine, had Stijns ernstig te lijden van ‘officiële miskennis eenerzijds en domme of moedwillige vooringenomenheid anderzijds’. Stijns probeerde de werkelijkheid te beschrijven, maar dat werd niet erg op prijs gesteld, want – aldus Brans – ‘waarheid en werkelijkheid (...) schenen altijd grof in die tijd. Stijns werd te vroeg geboren, meende de schrijver Ferdinand Toussaint van Boelaere (1875-1947): ‘trop jeune dans un monde trop jeune’.

ZWAK BEGIN

Dat Stijns met zijn eerste werken weinig bekendheid verwierf, is eigenlijk wel begrijpelijk. Het is zeker niet te wijten aan zijn hard en onthullend realisme, want daarvan was in zijn jeugdwerk nog geen sprake. Het lag doodgewoon aan het feit dat zijn eerstelingen erg zwak uitvielen. Stijns bewoog zich in zijn jonge jaren in een dorps litterair kringetje, waar geregeld het bierglas geheven werd om te toosten op de gezondheid en de letterkundige faam van Hendrik Conscience. In die kring werd Conscience geestdriftig nagevolgd en Stijns deed daaraan mee. Hij wist aanvankelijk dan ook niets beters te leveren dan slappe aftreksels van Baas Gansendonck en Rikke-Tikke-Tak. Stijns had toen nog weinig vernieuwends en in zijn taalgebruik was hij zo zwak, dat hij voortdurend de hulp in moest roepen

van zijn zwager Isidoor Teirlinck (1851-1934), ‘de wetenschappelijke snuffelaar’, die taalkundig beter onderlegd was. De eerste werken van Stijns werden door Teirlinck medeondertekend.

In 1877 kwam dit tweetal voor het eerst met een groot werk voor de dag. Dat was de roman *Bertha van den Schoolmeester*, een echt romantisch verhaal met veel idyllische taferelen en veel overgevoelighed. De dood sloeg in die roman herhaaldelijk toe, vooral onder de vrouwelijke hoofdfiguren: twee meisjes stierven aan liefdesverdriet en een derde liet het leven bij de geboorte van haar eerste kind.

In 1879 volgde het werkje *Gedichten en novellen*, een bundel die weinig proza en veel poëzie bevatte, vooral liefdespoëzie. Het poëtisch gehalte van de daarin opgenomen gedichten is bedenkelijk. Het aardigst uitgevallen zijn daarin de zogeheten ‘Liefdeliedjes’, waarvan enkele herinneren aan de anacreontische verzen van de Zeeuwse dichter Jacob Bellamy (1757-1786). Anacreon, een Grieks dichter uit de zesde eeuw vóór Christus, die in zijn gedichten de levensvreugde, de liefde en de wijn bezong, vond in alle eeuwen bewonderaars en navolgers. Als dichter was Stijns kennelijk een van hen, al bezong hij niet de liefde en de wijn, maar de liefde en het Vlaamse bier:

Een ander roem’ den Franschen wijn,
Die paarlend in den beker glanst;
Het vocht der druiven van den Rijn,
Dat met zijn schuim het glas omkranst:
Wij zingen luid op onze manier
Van het lekkere Vlaamsche bier.
(uit: ‘Het lied van het Vlaamsche bier’)

Over de liefde aldus:

BEKENTENIS

Ik zei aan het lieve, lieve kind:
‘Mijn harte klopt voor u gedurig;
Ik droom van u den ganschen nacht;
Ik min u zoo vurig’.

Zij wierp ’nen schalkschen blik op mij
En sprak: ‘Ge zijt een valsche kapoen!’
Ze hief den vinger, ze lachte ’nen keer
En gaf mij ’nen zoen.

De verhalen die in de bundel staan, zijn beter te lezen dan de gedichten. Er is al een zekere sfeerteekening in aanwezig, maar echt boeiend zijn ze niet. Soms is er een zekere dramatiek in te bespeuren, maar die doet dan weer erg gezocht aan. Zo is er het schetsje ‘Verwoest Geluk’, waarin wordt verteld

over een oude onderwijzer, die al veertig jaar voor de klas staat. De middagpauze brengt hij thuis door bij zijn vrouw, met wie hij al vijfendertig jaar getrouwd is. Ze hebben elkaar nog nooit een hard woord toegevoegd, maar dan gaat het ineens helemaal mis. De vrouw moet een boodschap gaan doen en vraagt aan haar man om de melk, die op het fornuis staat, even in de gaten te houden. Maar Willem – zo heet de man – let niet goed op. Of hij nu in slaap gesukkeld is of in gedachten verzonken, dat wordt ons niet helemaal duidelijk, maar hoe dan ook, de melk kookt over, zonder dat hij het ziet, hoort of ruikt. Als zijn vrouw thuiskomt en de verkoelde melkresten ziet, waarvan een zwarte rook opstijgt die zich gaandeweg verspreidt door het hele huis, schiet zij uit haar slof en valt zij scherp tegen hem uit. De goede man raakt hierdoor zo van zijn stuk, dat hij tijdens de middaglessen de domste fouten maakt.

Dramatischer, maar daardoor nog niet geloofwaardiger, is het verhaal over de ‘zuiper’, dat we kunnen lezen onder het opschrift: ‘Uit het gepeupel’. Een weduwnaar is zo zwaar aan de drank geraakt, dat hij de twee kinderen die zijn vrouw hem heeft nagelaten, totaal verwaarloost. Ze zouden al lang van honger en ellende zijn omgekomen, als een buurvrouw hun niet zo nu en dan wat te eten gaf. De ontaarde vader probeert zijn leven te beteren, maar vervalt altijd weer in dezelfde fout. Hij wordt verteerd door zelfverwijt. Tijdens een van zijn heldere momenten ziet hij een groep weeskinderen, die een fleurig aanzien biedt. De kinderen zijn netjes gekleed en stralen van gezondheid. Dat brengt de dronkaard op een idee. Hij berooft zichzelf van het leven, maar laat een brief achter waarin hij als zijn laatste wens uitspreekt, dat zijn kinderen in het weeshuis worden opgenomen.

Het interessantste onderdeel van het boekje *Gedichten en Novellen* is de afdeling: ‘Uit het normaalschoolleven’. De ‘Herinnering’ die in deze rubriek is opgenomen, is in de ik-vorm geschreven en doet heel persoonlijk aan. Stijns drukt daarin zijn weerzin uit tegen de normaalschool, het opleidingsinstituut voor onderwijzers. Die ‘Herinnering’ is ongetwijfeld autobiografisch. Stijns volgde in zijn jonge jaren een opleiding aan de normaalschool in Sint-Niklaas en ondervond het leven dat hij daar moest leiden als een verschrikking.

De school die Stijns in zijn ‘Herinnering’ beschrijft ademde een beklemmende sfeer:

Muren en schier niets dan muren. Het was er treurig: al de gebouwen even hoog, alle met gelijke vensters voorzien, alle gelijk lichtgeel gekalkt en alle houtwerk met dezelfde vuilbruine verf bestreken.

Erger nog dan die beklemmende muren waren de menselijke verhoudingen op die school. Volgens Stijns was de atmosfeer daar volkomen verziekt door gehuichel, geniepigheid en verklikkerij, – menselijke ondeugden die door het onderwijzend personeel moedwillig in de hand werden gewerkt. De enigen die zich op die school op hun gemak voelden waren ‘der leeraars lievelingen’, die ‘de rol van verrader speelden en enkel verdriet en tranen veroorzaakten’ bij anderen.

Op die school regeerde ‘de zwarte’ en die zorgde ervoor dat niemand een moment van echte vreugde beleefde.

Ik heb er nooit vermaak genoten. Hoe gaarne had ik er mijnen geest met een heilzame lezing verkwikt.
Maar daar leest noch denkt men: men mag het niet doen!

Is het niet veel edeler spioen te zijn?

Is het niet veel gemakkelijker, op achttienjarige leeftijd, potscherven in de bedden der studiemakkers te steken, water in de inktpotten te gieten, eenvoudige jongens te kwellen, te tergen en te vervolgen?

Neen, een boek lezen, dat was niet toegelaten: een boek spreekt soms van verstand en gezonde rede, van vrijheid en – van liefde!

En – wie daar van vrijheid en liefde durfde spreken, zond men schandelijk heen.

Volgens Stijns hoefde het geen verbazing te wekken dat op die school het onderwijs op een laag niveau stond en dat bij de studenten iedere studiezijn ontbrak.

Waar men nooit vrij mag denken, waar men niet leert denken, daar kan men ook de studie niet liefhebben, maar ze slechts torschen als eenen last.

De verhalen in de bundel *Gedichten en Novellen* vertonen het gebrek dat veel van Stijns werk aankleeft. Die verhalen worden te snel verteld en te schetsmatig uitgewerkt. In zijn boekje *Drie Vlaamsche reallisten* (1918), waarin onder meer een levensbeschrijving van Reimond Stijns voorkomt, schrijft Lode Baekelmans dat gebrek toe aan overhaasting.

Stijns, gedreven door zijn hogere schrijversintuïtie, geeft zich geen tijd om af- of uit te werken; hij heeft wat te zeggen, en het zeggen, het iets anders brengen, is zijn groote bekommernis.

Isidoor Teirlinck – hij was de vader van de bekende schrijver Herman Teirlinck – zal met zijn discipel Stijns zijn handen vol hebben gehad. Stijns schreef veel en Teirlinck moest ervoor zorgen dat het in de juiste vorm werd gegoten. Vooral het begin was moeilijk voor de schrijvende schoolmeester, maar geleidelijk aan kreeg hij de schrijftechniek toch beter onder de knie. In de jaren '80 begon hij werk van hoger gehalte te leveren en in 1886 was het eindelijk zover dat hij helemaal op eigen benen kon staan. Vanaf dat jaar schreef hij zijn boeken zelfstandig, zodat Teirlinck de handen vrij kreeg en zich voortaan geheel kon wijden aan zijn lievelingsvak: de taalstudie.

BOTANICUS

In het begin van de jaren 1880 werkte 'de letterkundige tweeling' nog intensief samen. Wel begon Stijns, die een verwoed wandelaar en natuurminnaar was, andere onderwerpen aan te snijden. Het fictionele werk verschoof naar de achtergrond om plaats te maken voor educatief werk. Samen met Teirlinck stelde Stijns een boek samen over natuurlijke historie, dat als titel meekreeg: *Kruidkunde voor Onderwijzers en Leerlingen-Onderwijzers*. Het leerboek verscheen in 1882 en werd blijkbaar als zeer bruikbaar ervaren. Dat mogen we afleiden uit het feit dat er ook een Franse versie van werd uitgegeven, de zogeheten *Botanique à l'usage des Normalistes et des Membres du Corps enseignant*.

In 1882 en 1883 behandelde het duo Stijns-Teirlinck de kruidkunde ook nog eens in het boekje *Bloemenleven*, dat bestemd was voor een groter publiek en een meer litterair karakter droeg. Aan velerlei bloemen werd daarin een hoofdstukje gewijd, waarin de belangrijkste botanische gegevens ter sprake kwamen. Om de leerstof te versieren werden in het boekje ook uitvoeriger beschouwingen over het plantenleven opgenomen, evenals oorspronkelijke en vertaalde gedichten. Zelfs oude volksverhalen die het plantenleven tot onderwerp hadden, kregen in het boekje een plaats. Uit dat populaire kruidenboekje, dat vlot geschreven is, spreekt een ongewone liefde voor de natuur en voor de plantenwereld.

Over de bloemen die in het boekje ter sprake komen weet Stijns allerlei wetenswaardigheden mee te delen, die hij door eigen observatie heeft opgedaan of die hij heeft aangetroffen in het werk van beroemde voorgangers. Bij zijn botanische studie maakte Stijns dankbaar gebruik van een kruidkundig woordenboek, dat volgens zijn mededelingen door Jean-Jacques Rousseau werd samengesteld. Een ander boek waaraan hij gegevens ontleende was *De Nederlandschen herbarius of Kruidboek*, geschreven door de achttiende-eeuwse botanicus Steph. Blankaert. Van dat laatste boek bezat Stijns een tweede druk uit 1714. Nog oudere, en veelal verouderde opvattingen over kruiden trof hij aan in het werk van Dodoens, een landgenoot van Stijns uit de zestiende eeuw, die stadsgeneesheer van Mechelen was. Dodoens was tevens een befaamd botanicus, die onder de wetenschappelijke naam Rembertus Dodonaeus een boek over kruiden uitgaf: *Het Cruijde boeck – In den welcken die gheheele historie, dat es T gheslacht / tfatsoen / naem / natuere / cracht ende werckinghe van den Cruyden, niet alleen hier te landen wassende / maer oock van den anderen vremen in der medecijnen oorboorlijck / met grooter neerstigheyt begrepen ende verclaert es*.

Uit het 'Cruijde boeck' van Dodonaeus vernam Stijns onder meer iets over de herkomst van de naam 'leverbloempje'. Aan dat geliefde tuinplantje werd in vroegere eeuw een bijzondere 'cracht' toegeschreven. Nu 'schrijft men het geene kracht meer toe' stelt Stijns vast, maar volgens Dodonaeus was het van 'eene sonderlinghe baete (...) teghen de weeckheydt oft slappigheydt van de Lever, die door hitte oft ontstekinghe ghekomen is'.

Bloemenleven is een lezenswaardig boekje, vlot geschreven en een bonte mengeling bevattend van artikeltjes, verhaaltjes, gedichten en persoonlijke herinneringen. Wie het boekje las, stak het een en ander op over planten, maar werd tevens op een aantal andere gebieden uit de droom geholpen. Sommige lezers zullen misschien met enige verbazing hebben kennisgenomen van wat Stijns te berde bracht over het buksboompje, de heester die in de katholieke wereld bekend staat als het 'palmboompje', waarvan op palmzondag takken worden gewijd. Stijns geeft een overzicht van vijftien punten waarin alle natuurlijke en buitennatuurlijke krachten die aan het struikje worden toegeschreven, zijn vervat. In de volksgeneeskunde werden takjes, blaadjes, bloesem en schraapsel van het hout aangewend ter bestrijding van pokken, 'geraaktheid, krankzinnigheid en onregelmatige stoelgang'. Waren de takjes van het buksboompje op 'Palmenzondag' gewijd, dan werden de toepassingsmogelijkheden ervan nog aanzienlijk uitgebreider. Een gewijd takje in het koren bevorderde de oogst; wijwater, gesprenkeld met behulp van zo'n takje, beschermde het huis en zijn bewoners tegen blikseminslag, de veestapel

tegen ziekte en ongeval. Het verdreef bovendien de duivel der onkuisheid. Stijns zelf geloofde er niets van en besluit het hoofdstuk als volgt:

De wetenschap heeft meestal de geneeskundige vooroordelen, aan het buksboompje vast, verdreven. Enkel de eerst opgenoemde, de godsdienstige zijn blijven voortbestaan en dienen eens te meer tot bewijs dat, van al de dwalingen, die, welke den godsdienst voor steun hebben, het moeilijkst uit te roeien zijn.

REALISTISCHE LITERATUUR

In 1884 keerde Stijns, nog steeds gesecondeerd door Isidoor Teirlinck, terug tot de literatuur, maar nu in een totaal andere gedaante dan die waaraan zijn lezers gewend waren geraakt. Van ‘Conscience’s idyllisme’ had hij zich losgemaakt, om op zoek te kunnen gaan naar een ‘dieper realisme’. De metamorfose had zich in Stijns voltrokken, terwijl hij in de weer was met zijn botanische studie. Terwijl hij druk doende was met het beschrijven van veldbloemen en met het vervaardigen en vertalen van gedichten voor zijn boek *Bloemenleven*, werkte hij als een bezetene aan een nieuwe roman. Op de achterzijde van het boekje *Bloemenleven* werd het verschijnen daarvan al aangekondigd. Het was de realistische roman *Arm Vlaanderen* die in 1884 het licht zag.

De roman *Arm Vlaanderen* onthulde het verborgen verdriet van de Vlaamse samenleving en maakte zoveel indruk, dat de pers er niet langer het zwijgen toe kon doen. Maar de pers was verblind. De boekrecensenten toonden zich ongevoelig voor de kracht die in deze roman schuilging. Bij hen overheerste de twijfel en ze starden zich blind op de gebreken die het boek vertoonde. Zelfs een verlichte geest als Max Rooses, zag het belang van dit werk niet in. Hij liet zich laatdunkend uit over de karaktertekening in het boek, die naar zijn smaak te overdreven was uitgevallen en duidelijk de invloed van Dickens verraadde.

De hoofdoorzaak van de twijfels en de verontwaardiging bestond echter niet in de Dickensiaanse overdrijving. Die treffen we immers ook aan in het werk van Domien Sleenckx, van Renier en August Snieders en in dat van Virginie Loveling. Dickens werd door veel schrijvers nagevolgd en geen enkele recensent uit die tijd haalde het in zijn hoofd hen daarover een verwijt te maken. Schrijvers mochten hun karakters best wat dik aanzetten, als zij zich maar aan de stilzwijgende afspraken hielden. Zij moesten ervoor waken dat hun ‘realisme (...) binnen zekere perken bleef’ en zij moesten de gevoeligheden van hun lezers ontzien. Recensenten en lezers waren toen nog vrij algemeen van oordeel, dat boeken een ‘zich met het leven verzoenende strekking’ moesten hebben en dat daarin het optimisme diende te overheersen.

Stijns hield zich niet aan de stilzwijgende afspraken. In *Arm Vlaanderen* gaf hij een pessimistisch beeld van het primitieve dorpsleven, van de normaalschool met zijn geestdodende sfeer en van de hevige schoolstrijd van ‘79-’84. Naar het voorbeeld van Franse schrijvers, waaronder Emile Zola de belangrijkste was, beschreef Stijns – naar de woorden van Lode Baekelmans – het leven ‘vol naakte werkelijkheid’, dat weinig aantrekkelijke kanten vertoonde. Hij probeerde gebeurtenissen weer te geven zoals deze zich hadden voorgedaan en schiep romanfiguren die overeenstemden met personen die hij zelf had gekend. ‘Ik heb, zei Stijns, uit het leven om mij heen gegrepen (...) Jammer dat de werkelijkheid niet altoos rooskleurig was.’

Ondanks alle verwijten die hij te slikken kreeg, ging Stijns voort op de ingeslagen weg. Een indrukwekkende reeks romans verscheen van zijn hand – uitsluitend van zijn eigen hand, want de steun van Teirlinck had hij niet meer nodig – voordat hij in 1904 de kroon zette op zijn werk en zijn schrijversleven met de indrukwekkende roman *Hard Labeur*. In 1887 verscheen *Ruwe Liefde*, waarin hij de gierigheid en de harteloosheid van dorpsbewoners aan de kaak stelde. Stijns uitte zijn afkeer, en wellicht ook zijn frustratie, in boeken als *Roode fantazy* (1894) en *Driften* (1896), en drukte zijn medelijden uit in *Dikke Miel* (1901), het verhaal over een stumper. Stijns voelde zich verbonden met Vlaanderen, maar rekende af met alles wat hem daar tegenstond.

Jaren later schreef Herman Teirlinck (1879-1967), die toen al een grote naam als schrijver had gemaakt, erg waardierend over de realist Stijns. Hij begreep wat er in deze schrijver was omgegaan:

De ongemeene levensdrang die woedde in dezen grooten mensch kon niets anders dan hem aanzetten tot revolutionnaire gebaren. Tegenover de gevoelige vredigheid van Conscience's romantisch werk, stelde hij met een wilden armzwaai, den fraaien humor van een Dickens en het angstig realisme van een Em. Zola.